

Binasa Spahović

NOVE TENDENCIJE U PJESNIČKOM I DRAMSKOM STVARALAŠTVU BOŠNJAKA AUSTROUGARSKOGA DOBA

UVOD

Bosna i Hercegovina je kroz historiju bila izložena raznim utjecajima (političkim, kulturnim vjerski...). Najveći preokret se dogodio dolaskom Austro – Ugarske, kada se kod Bošnjaka dogodio nagli poremećaj identiteta. Bošnjački intelektualci, prije svega, književnici, su bili primorani prihvatiti nove evropske tendencije, a odreće se svoga književnog stvaralaštva razvijanog na arapskom, perzijskom i turskom jeziku. Izloženi jednoj potpuno drugačijoj kulturi, bošnjački književnici su nastavili svoju književnu djelatnost, ali u jednom potpuno drugačijem književnom sistemu u kojem dominiraju drugačije vrste. U takvom ambijentu bošnjački književnici se okreću narodnom duhu i jeziku i počinju afirmisati one književne oblike koji su do tada bili njegovani u narodu i na narodnom jeziku.

U radu ćemo govoriti o novim književnim tendencijama koje bošnjačku književnost uključuju u evropske tokove, ali isto tako vraćaju korjenima, tj. tradiciji i vlastitom identitetu. Obnavljanje književne tradicije i svijesti o njoj uspostavlja nove tendencije u književnosti i na taj način održava kontinuitet

muslimanske književnosti. Na taj način su se novi, mladi književnici lakše uključivali u savremene književne tokove. Dramski pisci i pjesnici su narodni duh i izražaj utkali u svoja djela. Kroz nove dramske i pjesničke vrste provlači se religiozno-mistički motivi koji se zasnivaju na opštem društveno-etičkom planu. Nova idejna načela su bila uslov za savremeni kulturno-prosvjetni i društveni razvoj bosanskohercegovačkih Muslimana.

Ključne riječi: Austrougarsko doba, kulturni preporod, poezija, drama.

POEZIJA XX VIJEKA

Bošnjačka književnost iz austrougarskog vremena i čitav tok pomjeranja južnoslavenskih vidika, te proces evropeiziranja ima bitan socijalni aspekt. Treba spomenuti i to da bošnjačka književnost, od početka preporoda od kada se počela evropeizirati, polahko napušta divanski i alhamijado manir pisanja.

Začetnici književnokulturnog preporoda vidjeli su svoju ulogu, a i drugih bošnjačkih stvaralaca, u spajanju Istoka sa Zapadom.

Romantizam koji je započeo Kapetanović Narodnim blagom nastavlja Safet-beg Bašagić razvijanjem poezije, drame i kritika. Bašagić je poezijom preobražavao duh i umjetnički izraz narodne poezije. Iz njegove poezije izvire patriotizam kojim pokazuje značajnu crtu vlastitog podneblja. U pjesmi Nevesinju Bašagić kaže:

Ti si čarobom svojim opilo dušu mi mladu,
Dala mi pojenje jasno,
Da pjevam zanosne pjesme u lakom narodnom duhu,
Kako no pjevati moža
Miljenče veleških vila, kad mu se poletne misli
S javor-guslama slože.

Može se reći da ovi narodnjački elementi predstavljaju važne konstante, nezaobilazne u integralnoj analizi cjelokupnog Bašagićeveg pjesničkog stvaranja, a posebno u strukturalnoj fazi duha, motiva i izraza njegove lirike rodoljubivo-patriotskog karaktera, u kojoj epski duh i narodni izraz čine značajnu dominantu, te u analizi njegovne ljubavne lirike, kija se veoma često oslanja na narodnu lirsku pjesmu, osobito bosansku sevdalinku (Rizvić;1990:281).

Bašagić donosi lirsko osvježenje. Njegova ljubavna lirika se razvila iz izvorne sevdalinke. Sevdalinka je imala poseban uticaj i značaj u izboru erotskih motiva, odnosno u formiranju lirski-erotskog senzibiliteta. Značaj Bašagićeve poezije jeste u tome što je u svoju poeziju unosi emocionalne elemente narodne lirike koje je primao preko drugih romantičarski pjesnika,

te se na taj način priključio evropeizaciji koja je bila nužna.¹

Bašagićev orijentalizam, te raznovrsnost glavnih poetskih oblasti od ljubavne, preko rodoljubivo-patriotske, do prosvjetiteljske i stimulativne, te do društveno-kritičke i satiričke poezije, također, pokazuju Bašagića kao vrlo sličnog J.J. Zmaju. Bašagić motive i poetski senzibilitet Istoka izražava vlastitim narodnim jezikom:

*Da njine kajde u naše pjesme
Slijem, da teku ko rajske česme...*

Bašagiću je bliska *"jednostavna filozofija života"* koja ima kvalitete realizma i optimizma. O svojim poetsko-etičkim shvatanjima kaže:

U pjesmi je lijepo ono, što čovjeka oplemenjuje, potiče na dobra djela, budi u njemu samilost prema drugijem stvorenjima i poučava ga sve ostale ljudske vrline, a ružno je u pjesmi ono, što čovjeka kvari, izaziva na nedjela, potiče na mržnju i poučava ga na druga nemoralna djela (Rizvić 1990:292).

U poeziji Riza-beg Kapetanovića nema orijentalne erotske vitalnosti, dosjetljivosti i hedonističkog pogleda na svijet kao što je to u Bašagićevoj poeziji, nema čak ni utjecaja sevdalinke. Kapetanovićevo rodoljublje sadrži snažnu notu istorizma i njegov patriotski odnos prema bosanskom rodu i domovini. U svoju poeziju, čiji obrazac kasnije prihvata i sam Bašagić, uvodi ideju nesloge, prijekor islamskim iseljenicima koji ostavljaju svoju domovinu, motive o smjeni junačkog epskog doba prosvjetiteljskim vremenom, o zamjeni mača knjigom i naukom.

Kritika je Kapetanovićevu zbirku Pjesme dočekala veoma blagonaklono kao "prve pjesme prvog bosanskog Muhamedanca", kako ih je okarakterisao Jovan Dučić. Kranjčević je u njima osjetio sjetnu i laganu tugu, kojoj je izvor jedino u čuvstvu, dok je Tugomir Alupović tu crtu Kapetanovićevog senzibiliteta imenaovao kao *"evropski sentimentalizam"* koji *"ptodire i u srca mladih Bošnjaka"* (Rizvić 1990:281).

U nizu bošnjačkih pjesnika ovog razdoblja svrstavaju se Hamid Šahinović Ekrem i Šemsudin Sarajlić koji pokazuju znatno udaljevanje od Bašagićeve poezije koja je bila okrenuta orijentalnom nasljeđu. Šahinović i Sarajlić u svom malom književnom opusu razvijaju koncept romantičarsko-simboličkog pogleda na savremeno društvo. Takvom modelu više podliježe Šahinović, što se može uočiti u njegovoj intimnoj lirici. U ciklusu pjesama *Uspomene* ovaj pjesnik vraća se uspomenama kao utočištu. Hrabrenjem žene on uvodi novi optimistični ton, sadržanog u mogućnosti poezije kao vedrog rasterećenja i doživljene ljubavi, a ujedno, ona znači i uspostavljanje ideje o moralnoj čvrstini, ponosu i dostojanstvu. S druge strane, Sarajlićeva poezija ima tendenciju kritike društva, i to na romantičarsko-etičkoj osnovi koja proizilazi

---

1 www.almanah.co.me/Ostale/izdanja.htm 20.08.2015.

iz realističkog pogleda. U pjesmi *Rane* Sarajlić se izjašnjava protiv sebičnosti, razdora i mržnje, utrkivanja za bogatstvom i moći. Po njegovom mišljenju pjesma treba da bude konkretna, racionalna i da nosi poruku, da je ostvarena slobodnim riječima i narodnim izrazom, te da je laka i odmah shvatljiva.

Među značajnijim pjesnicima preporoda, svakako, značajno mjesto zauzima Musa Ćazim Ćatić koji je jedna potpuno drugačija pjesnička priroda od Bašagića. Za razliku od Bašagića kojem je poezija predstavljala rasterećenje, motivacija života, sredstvo izražavanja, Ćatiću je bila smisao života, egzistencije. "U malom ciklusu rodoljubivih pjesama objavljenom u *Bosanskoj oili*, Ćatić je objavio pjesme srpskog nacionalnog opredjeljenja s romantičarskim akcentom bratske sloge u okviru Srpstva. U ovakvim rodoljubivim pjesmama uočljiva je frkvencija srpskih narodnih imena i opštih pojmova rodoljublja koji su u nekim pjesmama ispunjeni simbolima rodoljublja, naporednim spomenima muslimanskih i srpskih velikaša. Međutim, relativnu žustrost i žestinu nacionalnog ispovijedanja Ćatić je, nakon toga, ispoljio u pjesmi *Ja sam Bošnjak* u kojoj je načinom i oštrinom Bašagićevih rodoljubivo-patriotskih pjesama iz ranog, bosanskog perioda, posvjedočio svoje nacionalno bosanstvo" (Rizvić;1990:344). "Drugi vid apstraktnog rodoljublja ispoljen je u nekoliko pjesama sa prosvjetno-historijskom sadržinom, koje nose glavne ideje o muslimanskog književnog i kulturno-prosvjetnog pokreta. Lirskim, njemu svojstvenim elementima, u pjesmi posvećenoj "*Beharu*" ističe značaj ovog lista kao putokaza, književnog posrednika, bratskog spajatelja i branio-ca vjere i običaja, a u njen idejni centar usadio je spoj rodoljubive ideje, prosvjetno-književne akcije i pravovjerja, karakterističan za književno-kulturni trenutak *Behara*".²

Čitav jedan niz Ćatićevih pjesama obrađuje motive iz religiozne mitologije. Pjesma „*Nat*“ predstavlja himnu Muhammedu, a.s. i islamu u njegovom historijskom prostiranju. U ovoj pjesmi je istaknut značaj prosvjete, znanja i napretka.

U pjesmi „*Lejlei – Mevlud*“ opjevan je događaj rođenja Muhammeda, a.s., sa ugođajem blagosti, nježnosti i mistične harmonije u prožimanju tople pobožnosti, koja je prisutna i u pjesmi „*Lejlei – Kader*“, Ćatić kao i Bašagić, intimno doživljava Allaha dž.š:

*„Pred veličanstvom Tvojim evo sada
Griješni pjesnik u zanosu pada
I usnom mašte ljubi usta sveta“.*

„Mističko – pokajnička ekstaza dolazi do vrhunca u stihovima pjesme „*Teubei – Nesuh*“ („Pokajanje jednog grijeshnog pjesnika“). Ovdje Ćatić upućuje molbe Bogu da mu razum prosvijetli i raspiri stare vjere plamen. On pokajnički priznaje vlastite grijeha i traži moralnu snagu da se odupre isku-

2 <http://www.prizren-web.com/magazin/index> 12.09.2015.

šenju. Ova pjesma predstavlja dramu moralne i mističke savjesti, gdje se očišćenje identifikuje sa ljepotom³. Punu mjeru svog individualnog, umjetničkog dometa, poetike izvornosti i emocionalne iskrenosti, Ćatić je dao u svojoj ljubavnoj lirici. Ljubav prema ženi u Musinom pjesništvu opjevana je u širokim dijapozonu od platonskog drhata i naslućivanja do prodora pod velove ljubavne tajne. Tu istočnjačku žudnju, još ranije je izrazila sevdalinka, koju je Ćatić neizmjereno volio. Sevdalinke su ljubavne pjesme, a ljubav je dominantna tema njegovog pjesništva.

Poslije Bašagića Musa Ćazim Ćatić je izvršio veliki utjecaj na bošnjačku književnu sredinu, najavivši nastup mlađe generacije pisaca. Nažalost, o Ćatiću je veoma malo pisano za vrijeme njegovog života i nakon njegove smrti sve do završetka prvog svjetskog rata. Sarajlić ga u jednom nekrologu opisuje kao "vanredno darovitog pjesnika koji je pjevao s velikim uspjehom religiozne, domoljubne prigodne pjesme. Ćatić je jedan od naših najvećih duševnih velikana, jedan od naših najboljih pjesnika i književnika"⁴

Ćatić je, svojim književnim kvalitetom, bošnjačku književnost izravnao s ostalim kvalitetnim nemuslimanskim književnostima.

DRAMA XX VIJEKA

Za razliku od ostalih južnoslavenskih književnosti, bošnjačka je književnost u XIX vijeku preživjela golemu krizu izazvanu velikim historijskim i društvenim preobražajima. Godina 1878, će i simbolički i definitivno označiti razdjelnicu dviju epoha, kad se, zapravo, u potpunosti mijenjao kulturno-civilizacijski zasnov u stvaralaštvu Bošnjaka. S kraja osamdesetih godina započinju procesi obnove zamrlih tokova ove književnosti s izrazitim značajkama zakašnjele preporodno-romantičarske atmosfere (Duraković: 2004;27).

Proces evropeizacije obuhvaća i nov žanr u bošnjačkoj književnosti - dramu. Prvi dramski pisac tekstova je bio Safet-beg Bašagić koji je objavio dramski spjev *Abdullah-paša, Pod Ozijom* ili *Krvava nagrada*, dok je dramsko djelo pod naslovom *Bošnjački ponos* ostalo u odlomcima, nedovršeno. Sve ove tekstove povezuje rodoljubiva herojsko-historijska sadržina s romantičarsko-poetskim zanosom, mada ih karakterišu nedostaci specifične dramske prirode. U drami Abdullah paša historijski događaj stiliziran je da bi se dobio jasan zaplet, njegov razvoj i tok, da bi se istakao bosanski patriotizam i zbog dnevnih duhovnih i političkih potreba. "Drama nosi didaktičku poruku, daje etičku ravnotežu, zlo se kažnjava, čega u historiji nema. Ono što je najznačajnije, i historija i drama svojim zapletom se podudaraju kao historijsko-alegorijska aktualizacija sa austougarskom okupacijom Bosne. I u drami, i u historiji, i u trenutku austougarske okupacije radi se o odluci Turske administracije da se bosanske teritorije prepuste tuđinu bez pitanja Bosanaca, što izaziva otpor domorodaca, asocijacije izdaje, raspoloženja nezadovoljstva,

3 www.almanah.co.me/Ostale/izdanja.htm 20.08.2015.

4 <http://www.bosnjaci.net/prilog> 12.09.2015.

tako da drama, s jedne strane, predstavlja stilizaciju historijskog događaja o kome se radi, a s druge strane, alegoriju okupacije 1878" (Rizvić:1990;532).

Bašagić u svojim dramskim spjevovima nije se vodio time da postigne klasičnu čistotu dramske radnje. Svojim djelima je imao za cilj podsticanje rodoljublja i domovinskih osjećanja, primjerima predačkog junaštva, slave i moralne čvrstine u obliku niza dramskih slika i patetično- herojskih monologa, što je svakako, dramskim spjevovima ostvario.

Dramskim radom u periodu preporodne književnosti bavili su se Riza-beg Kapetanović i Hamid Šahinović Ekrem koji su dali važan doprinos za uključivanje bošnjačke drame u evropske književne tokove. Riza-beg Kapetanović je nastavio Bašagićevu tradiciju historijsko-romantičarske dramske poezije, ali sa događajem iz novijeg vremena, čiji zaplet i razvoj ne zavisi od tuđih faktora i izvan bosanskih uticaja, nego nastaje unutar domaće historije. Njegova drama *Zulumčarev san* je bio simbolička postavka socijalno-etičkog preobražaja, a tragedija Hadži-beg Rizvanbegović je više pisana u maniru Bašagićeve historijske drame.

Hamid Šahinović Ekrem se, slično Bašagiću i Kapetanoviću okušao na kraćim dramskim slikama, simbolične rodoljubivo-etičke sadržine, i romantičarske književne strukture, u kojima je sažeo suštinu svoje ideologije (Rizvić:1990; 538). U tom smislu treba spomenuti njegove dramske spjeve u dvije slike "Na uranku i Na planini". Dramski spjev *Na uranku* jeste djelo patriotsko-moralističke sadržine, a spjev *Na planini* predstavlja djelo prelaza iz epske u dramsku strukturu, a govori o ostavljenosti u tuđini, sa akcentima samoće, bespuća...U važna dramska ostvarenja preporodnog doba spadaju drame: Zmaj od Bosne, Đavo pod čergom, Hifzibeg, Orden, Anđelija i Fata sa Krajine...Punu mjeru svog dramskog stvaranja Šahinović nije dao u žanru svojih "dramskih spjevova", nego u ciklusu svojih komedija, kojima je započeo svoju dramsku djelatnost u kojima je iznosio nemogućnost shvatanja i prihvatanja novih i stranih oblika života, vlasti, civilizacije, koji su u Bosnu došli sa austrougarskom upravom. Ekremova značajnija komediografska djela su: Đavo pod čergom, Orden, Predgradske izbore i Dva načelnika.

Za razliku od svojih predhodnika Đikić je zaostajao po onoj količini dramske vještine koju su oni u svojim djelima pokazivali. U smislu scensko-dijeloškog razvijanje radnje Đikić je pokazivao originalniji dramski talenat. U svakoj drami njegov tematski prodor je različit, tako da je Osman Đikić sa svojim djelima predstavljao novinu, osvježenje za muslimansko dramsko stvaranje u doba austrougarske vladavine i podsticaj za međuratnu muslimansku dramu. Njegova *Zlatija* je bila drammatizovana folklorno-ljubavna romana, *Stana* je predstavljala izlet u tematiku iz nemuslimanskog života, *Muhadžir* je bio socijalno-angažovaniji apel protiv iseljavanja. Sve tri Đikićeve drame bile su izraz njegovih političkih i nacionalnih shvatanja i prkosa protiv konzervativizma tradicije (Rizvić:1990; 557).

U periodu preporodne književnosti veliki doprinos za razvoj bošnjačke drame i uključivanje u evropske književne tokove zaslužni su i : Salih Kazazović, Husein Đoko, Sejfidin Huseinagić Fikret i drugi.

Sva dramska ostvarenja koje smo naveli su zastupnici kulturnih, prosvjetnih i društveno-ekonomskih interesa Bošnjaka. Uopšteno cjelokupna književnost ovog perioda ispunjena je idejom težnje za napretkom i preobražajem u smislu usklađivanja tokova zapadne civilizacije sa njihovim narodno-tradicionalnim mentalitetom.

ZAKLJUČAK

Nakon društveno-političkih prevrata koji se zbio sa austrougarskom okupacijom, javila se prva generacija bošnjačkih pisaca koji ostvaruju ideju evropeiziranja kulturno-književnim djelovanjem. U radu smo govorili o utjecaju bošnjačkih književnika na kulturni preobražaj Bošnjaka. U tom smislu je i književnost, koja se tada stvarala u listovima i časopisama, knjigama i sl., nastavljala taj prirodan put emancipacije duha, sticanje svijesti o sebi.

Došli smo do zaključka da se bošnjačka književnost (poezija i drama) uključila u evropske književne tendencije ne prekidajući veze sa tradicijom, jezikom, prirodnim ambijentom, kulturnim nasljeđem. Većina književnika, o kojim smo govorili, svoja djela su stvarali na izvorima živog narodnog, usmenog stvaralaštva. Mehmed-beg Kapetanović stvara svoja djela na prelazu između prosvjetiteljstva i romantizma, Safet-beg Bašagić, Osman Đikić u svom lirskom stvaranju pokazuju se kao romantičarski pjesnici. Izrazit otklon prema simbolizmu zapaža se u lirici Muse Ćazima Ćatića, Avde Karabegovića Hasanbegova, dok Abdurezak Hifzi Bjelevac u prozi otvara puteve impresionizma i interpretacije složenijih psiholoških stanja.

Bošnjačko književno stvaranje u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine predstavlja jedinstvenu društvenu i psihološku sliku muslimanskog narodnog života sa karakterističnim nizom pojedinih književnih interpretacija, motiva, opštih posebnih tema. Sveukupna književnost iz ovog perioda je izvršila veliki uticaj na društvene političke prilike.

INTRODUCTION

Bosnia and Herzegovina has been historically subjected to different influences (political, cultural, religious ...). The biggest shift occurred at the time of Austro - Hungarian Empire, when the case of Bosniaks took a sudden Identity disorder. Bosnian intellectuals, and writers, were forced to accept the new European tendencies, and give up their literary creation developed by Arabic, Persian and Turkish language to a completely different culture. Bosniak writers continued their literary activities, but in a completely different literary system dominated by different types. In that sort of environment Bosniak writers were turning to the national spirit and language and began to affirm those literary forms which until then had been kept in the nation and the national language.

In this work, I discuss the new literary tendencies which Bosniak literatu-

re include the European mainstream, but at same time returning to roots, to tradition and their own identity. Renewal of literary traditions and awareness establishes new trends in literatures and thus maintain continuity of Muslim literatures. In this way the new, young writers more easily included in the contemporary literary trends. Playwrights and poets have national spirit and expression woven into their works. Through the new drama and the poetic kind sent a long with religious and mystical motives based on the general socio-ethical level. New ideological principles were the prerequisite for a modern cultural, educational and social development of Bosnian Muslims.

Key words

Austro-Hungarian era, cultural renaissance, poetry, drama.